

Η ανατολική Μεσόγειος ως παράγων των συγχρόνων γεωπολιτικών και γεωστρατηγικών ισορροπιών -από τον Καποδίστρια στην σύγχρονη περίοδο

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΑΚΚΑΣ, Αναπλ. Καθηγητής του Τμήματος Μεσογειακών Σπουδών, του Πανεπιστημίου Αιγαίου, Ελλάς
Email: sakkas@Rhodes.Aegean.gr

Εισαγωγή

Ο Καποδίστριας υπήρξε μια από τις διαπρεπέστερες φυσιογνωμίες της Ευρώπης στο πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα και κορυφαία μορφή της αναγεννημένης μετά της επανάστασης Ελλάδας. Η συμβολή του στην απελευθέρωση της χώρας από τον οθωμανικό ζυγό και στη διαμόρφωση του γεωπολιτικού χάρτη της ανατολικής Μεσογείου υπήρξε καθοριστική. Στο κείμενο που ακολουθεί αναφερόμαστε στα πολιτικά σχέδια του Καποδίστρια για μια νέα τάξη πραγμάτων στην Ευρώπη και αναλύουμε τις εξελίξεις στον ευρύτερο χώρο της Μεσογείου από την εποχή του έως σήμερα.

Στις αρχές του 18^{ου} αιώνα η Μεσόγειος, μετά από μια μακρά ιστορική πορεία, έλαβε νέα θέση στη διεθνή σκηνή. Δεν ήταν πλέον το κέντρο του κόσμου. Η προέλαση του ισλάμ είχε αναχαιτιστεί, η Βενετία είχε παρακμάσει και οι βασικοί οδοί του εμπορίου και των πολιτισμικών ανταλλαγών δε διέσχιζαν πια τα νερά της. Σε μια εποχή που μεγάλοι θαλασσοπόροι εξερευνούσαν τη «σκοτεινή πλευρά της γης» και η Βρετανία απλωνόταν προς την Ινδία η Μεσόγειος μεταβαλλόταν σ' ένα από τα πεδία ανταγωνισμού των Μεγάλων Δυνάμεων για παγκόσμια κυριαρχία. Στα ανατολικά της η άνοδος της Ρωσίας εξέθετε την οθωμανική αυτοκρατορία σ' ένα φοβερό εχθρό, τον οποίο δεν μπορούσε να αντιμετωπίσει. Το 1739 οι Ρώσοι εισέβαλαν στη Βεσσαραβία και τη Μολδαβία, το 1783 κατέκτησαν την Κριμαία και το 1787-92 προέλασαν νότια του Δούναβη. Επιτυχίες σημείωσαν και στη θάλασσα με αποκορύφωμα την ολοκληρωτική επικράτησή τους στη ναυμαχία του Τσεσμέ το 1770. Την ίδια περίοδο, μια άλλη Μεγάλη Δύναμη, η Γαλλία, είχε καταλάβει κυρίαρχη θέση στο διεθνές εμπόριο της ανατολικής Μεσογείου και για λόγους πολιτικούς και εμπορικούς συνεργαζόταν στενά με τους Οθωμανούς. Βασικός ανταγωνιστής της ήταν η Βρετανία, η οποία ενισχυμένη μετά την επικράτησή της επί της Ισπανίας στις αρχές του αιώνα εποφθαλμιούσε την Αίγυπτο, περιοχή με μεγάλη γεωστρατηγική σημασία.

Το 1797 ο Ναπολέοντας συνέντριψε τις δυνάμεις της Σαρδηνίας και της Αυστρίας και προέλασε στη βόρεια Ιταλία σε μικρή απόσταση από τη Βιέννη. Το ίδιο έτος η Βενετία, που για πολλούς αιώνες αποτελούσε μεγάλη δύναμη στο μεσογειακό χώρο, έχασε την ανεξαρτησία της. Κυρίαρχος της βόρεια Ιταλίας - και τα επόμενα χρόνια ολόκληρης σχεδόν της ιταλικής χερσονήσου - ο Ναπολέοντας σκόπευε να εισβάλει στη Βρετανία. Επειδή όμως φοβόταν ότι μια τέτοια επιχείρηση θα αποτύγχανε, στράφηκε αντ' αυτού προς την Αίγυ-

πτο, προκειμένου να αυξήσει το στρατιωτικό του κύρος επιβάλλοντας τη θέλησή του στην «απολίτιστη» Ανατολή και να καταστήσει τη Γαλλία ικανή να αποκόψει τους δεσμούς της Βρετανίας με την Ινδία. Το 1798 αποβιβάστηκε στην Αίγυπτο, νίκησε τους Μαμελούκους, αλλά ηττήθηκε από τον αγγλικό στόλο του ναυάρχου Νέλσον στη ναυμαχία του Αμπουκίρ. Η ναυμαχία αυτή μετέβαλε ριζικά την ισορροπία δυνάμεων στη Μεσόγειο εγκαινιάζοντας μια περίοδο βρετανικής αυτοκρατορικής ισχύος που διατηρήθηκε ως το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Ο Καποδίστριας και η νέα τάξη πραγμάτων στην Ευρώπη

Όταν το 1811 ο Καποδίστριας ήρθε στη Βιέννη ως υπάλληλος της εκεί ρωσικής πρεσβείας, η ευρωπαϊκή ήπειρος βρισκόταν ήδη σε ένα παροξυσμό πολεμικών κρίσεων, μπροστά σε αλληπάλληλα πολιτικά αδιέξοδα. Στην επόμενη τριετία, με την ήττα του Ναπολέοντα και την επικράτηση των συνασπισμένων αντιπάλων του στην Ευρώπη, οι πολεμικές συγκρούσεις έληξαν, αλλά παρέμεινε το χάος που είχαν κληροδοτήσει οι θεμελιακές μεταβολές της προηγούμενης εικοσαετίας. Γενικό ήταν το αίτημα για ειρήνη, σταθερότητα και ενότητα. Οι ηγέτες των Μεγάλων Δυνάμεων απέβλεπαν στη χάραξη κι επιβολή ενός νέου πολιτικού χάρτη βασισμένου στις αρχές της ισορροπίας των δυνάμεων, της νομιμότητας και της παράλληλης εναρμόνισης των διασυμμαχικών συμφερόντων.

Ο Καποδίστριας, επηρεασμένος από τις ιδέες του Διαφωτισμού, ορματιζόταν μια διαφορετική τάξη πραγμάτων στη μεταπολεμική Ευρώπη και στο μεσογειακό-αφρικανικό χώρο. Επιθυμούσε τη διαμόρφωση μιας νέας Ευρώπης εδραιωμένης σε εθνικά κράτη και συνταγματικές κυβερνήσεις με βάση ένα διεθνές ευρύτερο και δημοκρατικότερο σύστημα. Ιδεολογικά ήταν κατά των επαναστάσεων και των βίαιων ανατροπών. Υποστήριζε τις κοινωνικές μεταρρυθμίσεις και την παραχώρηση συνταγματικών ελευθεριών, αλλά σταδιακά και με ειρηνικά μέσα. Η επέκταση των αρχών της «αντιπροσωπευτικής» κυβέρνησης εξαρτιόταν από το επίπεδο της ηθικής και πνευματικής ωρίμανσης των λαών. Το πολιτικό σύστημα της συνταγματικής μοναρχίας της Αγγλίας βρισκόταν πλησιέστερα προς τις πολιτικές του θέσεις. Γι' αυτό άλλωστε αγωνίστηκε να θέσει τα Επτάνησα υπό την αγγλική προστασία και πάλεψε να ματαιώσει τα σχέδια της απολυταρχικής Αυστρίας. Για τους υπόδουλους λαούς των Βαλκανίων πίστευε ότι ήταν απαραίτητοι οι σταδιακοί πολιτικοί μετασχηματισμοί που θα οδηγούσαν στην απελευθέρωσή τους. Η αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού μπορούσε να επιτευχθεί μόνο με τη θέληση και την εμπλοκή των Μεγάλων Δυνάμεων. Γι' αυτό στήριζε όλες τις ελπίδες του και κατεύθυνε όλες τις ενέργειές του στην έκρηξη ενός ρωσο-τουρκικού πολέμου.

Ο Καποδίστριας ήταν αντίθετος στην επιβολή του δικαίου των ισχυρότερων με τη βία, καταδίκαιζε δηλαδή την αρχή των επεμβάσεων στις εσωτερικές υποθέσεις των κρατών. Ορματιζόταν την καθιέρωση μιας υπερε-

ΣΥΝΕΔΡΙΟ

ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΡΑΙΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ, ΦΡΑΝΣΙΣΚΟ ΝΤΕ ΜΙΡΑΝΤΑ

- η Ελληνική Σκέψη στην Αυτοθέσμιση των Κοινωνιών, τον Διαφωτισμό και την Γνώση

ΛΕΩΝΑΣ Η: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΚΕΨΗ ΣΤΟΝ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟ, ΤΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ, ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΓΝΩΣΗ

www.academy.edu.gr

θνικής συμμαχίας, η οποία θα ρύθμιζε τα ζητήματα που απασχολούσαν την Ευρώπη και θα περιορίζε τις επεκτατικές βλέψεις των Μεγάλων Δυνάμεων. Θα ήταν ουσιαστικά ο εγγυητής της ανεξαρτησίας, της ακεραιότητας και της ασφάλειας όλων των κρατών. Ένα διευθυντήριο θα λειτουργούσε ως προδρομικό Συμβούλιο Ασφαλείας και θα επενέβαινε μόνο για τη διευθέτηση των διεθνών διαφορών και όταν υπήρχε απειλή κατά της ειρήνης. Κατά τη γνώμη του Κερκυραίου διπλωμάτη μόνο μια ευρύτερη συμμαχία με τη συμμετοχή όλων των κρατών θα μπορούσε να συντελέσει στην εδραίωση της ειρήνης σύμφωνα προς το αρχικό πνεύμα της Ιεράς Συμμαχίας.

Οι ιδέες του Καποδίστρια για την οργάνωση του «ευρωπαϊκού συστήματος» συνάντησαν τη σφοδρή αντίδραση του καγκελάρου Μέττερνιχ. Η σύγκρουση των δύο ανδρών έφτασε στον οξύτατο βαθμό την τριετία 1818-20. Στο συνέδριο του Αιξ Λα Σαπέλ το 1818 ο Καποδίστριας τοποθετήθηκε αρνητικά έναντι της αρχής των επεμβάσεων που είχε οριοθετηθεί με τη συνθήκη της 20 Νοεμβρίου του 1815 στο Παρίσι. Δεν παρέλειψε μάλιστα να απορρίψει το συστατικό στοιχείο της νομικής έννοιας της επέμβασης, δηλαδή τον καταναγκασμό δια της βίας. Στο συνέδριο του Τροπάου στη Σιλεσία διαφώνισε με την επιμονή του Μέττερνιχ για τη μονομερή καταστολή της εξέγερσης στη Νεάπολη, όχι μόνο γιατί πίστευε στην ειρηνική αποκατάσταση της τάξης με την παραχώρηση πολιτικών δικαιωμάτων αλλά και γιατί μια τέτοια καταστολή θα αποτελούσε ένα επικίνδυνο προηγούμενο για την περίπτωση της Ελλάδας. Η φωνή του όμως ήταν κραυγή εν τη ερήμω. Οι απόψεις του Αυστριακού καγκελάρου για την ανάγκη να διατηρηθεί με τη βία η υφιστάμενη ισορροπία δυνάμεων και η καθεστηκυία τάξη θριάμβευσαν για μια ακόμα φορά.

Την ίδια μετριοπαθή στάση υιοθέτησε ο Καποδίστριας και στο Λάμπαχ (από Ιαν. 1821) για τις εξεγέρσεις στο βασίλειο των δύο Σικελιών και στο Πεδεμόντιο. Κατά τη διάρκεια του συνεδρίου έγινε γνωστό το κίνημα του Υψηλάντη στη Μολδοβλαχία και ο ξεσηκωμός των Ελλήνων. Ο Καποδίστριας υποχρεώθηκε να αποκηρύξει τον Υψηλάντη και το απελευθερωτικό του κίνημα αλλά παράλληλα αγωνίστηκε να αποτρέψει τη λήψη απόφασης για ένοπλη καταστολή της ελληνικής επανάστασης. Το επιχείρημά του ήταν ότι η ελληνική επανάσταση δεν ήταν στασιαστικό κοινωνικό κίνημα, αλλά αγώνας νόμιμος κατά της τουρκικής βίας και τυραννίας. Παράλληλα, προσπάθησε να πείσει τον αυτοκράτορά του ότι μόνο με τη δύναμη των όπλων θα κατόρθωνε η Ρωσία να επαναφέρει τους Τούρκους στην τήρηση των συνθηκών και να προστατεύσει την Ευρώπη από νέες θεομηνίες. Όμως ο τσάρος Αλέξανδρος, δέσμιος του εναγκαλισμού του Μέττερνιχ και των φόβων του για διασάλευση της τάξης στην Ανατολή, αρνήθηκε κατηγορηματικά οποιαδήποτε μονομερή δυναμική πρωτοβουλία. Τελικά ο Καποδίστριας εξαναγκάστηκε να απομακρυνθεί από τη ρωσική υπηρεσία τιθέμενος σε διαθεσιμότητα. Η απομάκρυνσή του στάθηκε μοιραία όχι μόνο για τις εξελίξεις στο ανατολικό ζήτημα αλλά και γιατί υποδήλωνε την οριστική ματαίωση της φιλελεύθερης και τολμηρής ευρωπαϊκής πολιτικής του. Οι θέσεις του για την αυτοδιάθεση των λαών και τα πολιτικά δικαιώματα θα επανέλθουν στο προσκήνιο εκατό σχεδόν χρόνια αργότερα, μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο.

ΣΥΝΕΔΡΙΟ

ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΡΑΙΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ, ΦΡΑΝΣΙΣΚΟ ΝΤΕ ΜΙΡΑΝΤΑ

- η Ελληνική Σκέψη στην Αυτοθέσμιση των Κοινωνιών, τον Διαφωτισμό και την Γνώση

ΑΞΙΟΝΑΣ II: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΚΕΨΗ ΣΤΟΝ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟ, ΤΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ, ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΓΝΩΣΗ

www.academy.edu.gr

Μια άλλη αξιοπρόσεχτη πτυχή των απόψεων του Καποδίστρια είναι η πεποίθησή του στη βελτίωση των συνθηκών της ζωής των μαύρων και την κατάργηση του δουλεμπορίου στις ακτές της Αφρικής. Στο συνέδριο του 1818 κατέθεσε υπόμνημα για ταχεία και αποτελεσματική καταπολέμηση της δουλεμπορίας των μαύρων. Το υπόμνημα πρότεινε τη δημιουργία στις ακτές της δυτικής Αφρικής ενός ειδικού οργανισμού με την επωνυμία «L' Institution Africaine», που θα διέθετε δικαστική εξουσία και δική του στρατιωτική δύναμη. Ένας ουδέτερος στόλος με ταχύπλοα σκάφη απ' όλες τις θαλάσσιες δυνάμεις θα καταδίωκε τα πειρατικά πλοία των δουλεμπόρων. Στο υπόμνημα ο Καποδίστριας καυτηρίαζε με δριμύτητα το βάρβαρο αυτό θεσμό, που έπρεπε να αποτελεί ντροπή για κάθε πολιτισμένο κράτος, και έκανε έκκληση στους αντιπροσώπους των κυβερνήσεων να συνεργαστούν για την ταχύτερη κατάργησή του. Σαν πρώτο βήμα πρότεινε να εγγυηθούν όλοι για την ελευθερία των μαύρων και να φροντίσουν για τη βελτίωση του πνευματικού τους επιπέδου και των άλλων συνθηκών της ζωής τους. Οι άλλοι αντιπρόσωποι των Δυνάμεων, κυρίως ο Άγγλος αντιπρόσωπος, αντέδρασαν, γιατί δεν ήθελαν να θιγούν τα εμπορικά συμφέροντα των χωρών τους. Όταν όμως το 1885 συζητήθηκε στο συνέδριο του Βερολίνου το επίμαχο και ακανθώδες ζήτημα της αφρικανικής ηπείρου όλοι συμφώνησαν στην ίδρυση ενός διεθνούς οργανισμού για την Αφρική με βάση την πρόταση που είχε διατυπώσει ο Καποδίστριας πριν από 67 χρόνια.

Ο ανταγωνισμός των Μεγάλων Δυνάμεων στην ανατολική Μεσόγειο

Στη διάρκεια της ελληνικής επανάστασης αναδύθηκαν οι βαθιές διαφωνίες των ευρωπαϊκών δυνάμεων στα θέματα οργάνωσης της ηπείρου. Η τετραπλή συμμαχία δεν μπορούσε πια να δράσει αποτελεσματικά και το σύστημα των Συνεδρίων κατέρρευσε. Μετά το συνέδριο της Βερόνας το 1822 ο Γεώργιος Κάνιγκ δήλωσε ότι «τα πράγματα επιστρέφουν ξανά σε μια κατάσταση εξ ολοκλήρου διαφορετική: κάθε έθνος-κράτος για τον εαυτό του και ο θεός για όλους». Οι Μεγάλες Δυνάμεις θα προσπαθούσαν στο εξής να διατηρήσουν τη μεταξύ τους ισορροπία δυνάμεων και παράλληλα να ενισχύσουν την επιρροή τους στον κόσμο εφαρμόζοντας αποικιοκρατική πολιτική. Η Γαλλία στράφηκε στο Μαγκρέμπ (βορειο-δυτική Αφρική) και το 1830 κατέλαβε το Αλγέρι. Στις επόμενες δεκαετίες επέκτεινε σταδιακά την επιρροή της στην ενδοχώρα αντιμετωπίζοντας τη σθεναρή αντίσταση των γηγενών και εφαρμόζοντας πολιτική εντατικής αποικιοποίησης. Η θέση της στην περιοχή ενισχύθηκε περαιτέρω, όταν μετέτρεψε την Τυνησία και το Μαρόκο σε προτεκτοράτα το 1881 και το 1904 αντίστοιχα, επωφελούμενη από την κατάρρευση της τοπικής εξουσίας. Στην Εγγύς Ανατολή έκανε την παρουσία της αισθητή μετά τη στρατιωτική της επέμβαση στο Λίβανο το 1860 στο πλευρό των χριστιανών (καθολικών) μαρωνιτών.

Από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα η ρωσική πίεση στην οθωμανική αυτοκρατορία είχε γίνει πιο έντονη. Στους πολέμους του 1828-29 οι Ρώσοι προωθήθηκαν μέχρι την Αδριανούπολη, γεγονός που ώθησε Βρετανούς και

ΣΥΝΕΔΡΙΟ

ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΡΑΙΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ, ΦΡΑΝΣΙΣΚΟ ΝΤΕ ΜΙΡΑΝΤΑ

- η Ελληνική Σκέψη στην Αυτοθέσμιση των Κοινωνιών, τον Διαφωτισμό και την Γνώση

ΑΞΙΟΝΑΣ II: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΚΕΨΗ ΣΤΟΝ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟ, ΤΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ, ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΓΝΩΣΗ

www.academy.edu.gr

Γάλλους να συνδράμουν τους Οθωμανούς στο λεγόμενο Κριμαϊκό πόλεμο (1853-56), με σκοπό να εμποδίσουν τη Ρωσία να κυριαρχήσει στη Μαύρη Θάλασσα και τα Βαλκάνια. Ο πόλεμος αυτός συγκράτησε τη ρωσική προέλαση για ένα τέταρτο του αιώνα, αλλά το 1877-78 οι Ρώσοι έφτασαν έξω από την Κωνσταντινούπολη. Οι Βρετανοί, έχοντας εξασφαλίσει την υποστήριξη του Μπίσμαρκ, κατόρθωσαν να περιορίσουν τις εδαφικές αξιώσεις της Μόσχας στο συνέδριο του Βερολίνου το 1878. Επίσης φρόντισαν να κάνουν την Κύπρο προτεκτοράτο και να προετοιμάσουν την αντίσταση κατά οποιασδήποτε ρωσικής ναυτικής κίνησης μέσα από τα Δαρδανέλια.

Σημαντικό γεγονός στη νεότερη ιστορία της Μεσογείου αποτέλεσε η διάνοιξη της διώρυγας του Σουέζ. Η κατασκευή της ξεκίνησε ως γαλλο-οθωμανικό έργο το 1859 και ολοκληρώθηκε το 1869. Το 1875 η βρετανική κυβέρνηση αγόρασε τις μετοχές του χεδίβη (αντιβασιλιά) της Αιγύπτου Ισμαήλ μετατρέποντας ουσιαστικά τη διώρυγα σε αυτοκρατορική κτήση. Η διάνοιξή της σηματοδότησε ένα μεγάλο βήμα στη διαδικασία «παγκοσμιοποίησης» της Μεσογείου, καθώς η ισχύς της Βρετανίας και της Γαλλίας στη Μεσόγειο άρχισε όλο και περισσότερο να συνυφαίνεται με τις φιλόδοξες πολιτικές τους στη Μέση και την Άπω Ανατολή. Ιδιαίτερα για τη Βρετανία η απόκτηση απευθείας θαλάσσιας σύνδεσης με την Ινδία μέσω της Μεσογείου είχε τεράστια εμπορική σημασία. Μεγάλες ποσότητες πρώτων υλών και αγαθών μεταφέρονταν με ατμόπλοια, που διέσχιζαν με ασφάλεια και ταχύτητα τις θαλάσσιες οδούς πέρα από το Σουέζ.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η οθωμανική αυτοκρατορία, ο «ασθενής της Ευρώπης», ήταν στα πρόθυρα της κατάρρευσης. Ο βαλκανικός εθνικισμός βρισκόταν στην κορύφωσή του και οι Νεότουρκοι απεργάζονταν τη δημιουργία ενός ισχυρού τουρκικού έθνους - κράτους. Η συμμετοχή των Οθωμανών στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό της Γερμανίας άνοιξε το δρόμο για την αγγλο-γαλλική διείσδυση στη Μέση Ανατολή. Η Βρετανία υποσχέθηκε στους Άραβες αυτοδιάθεση, προκειμένου να εξασφαλίσει τη συνδρομή τους εναντίον των Τούρκων. Παράλληλα όμως δεσμεύτηκε, με τη γνωστή διακήρυξη Μπάλφουρ (1917), για την ίδρυση «εθνικής εστίας» στην Παλαιστίνη για το διάσπαρτο εβραϊκό πληθυσμό. Λίγα χρόνια αργότερα η Μέση Ανατολή περιήλθε στο καθεστώς του συστήματος των Εντολών (mandate system), που υπό την αιγίδα της Κοινωνίας των Εθνών προσέφερε μια νομιμοφανή κάλυψη και ένα διαφορετικό όνομα για την ευρωπαϊκή αποικιοκρατία. Η Βρετανία έλαβε την Εντολή για το Ιράκ και την Παλαιστίνη και η Γαλλία για τη Συρία. Το Ιράκ ήταν περιοχή μεγάλης σημασίας για τα βρετανικά συμφέροντα, επειδή αποτελούσε τμήμα της χερσαίας οδού προς τον Περσικό Κόλπο και την Ινδία και βρισκόταν κοντά στα κοιτάσματα πετρελαίου του νοτίου Ιράν, που είχαν ανακαλυφθεί το 1908 (λίγο αργότερα ανακαλύφθηκαν τα πλούσια κοιτάσματα της Μοσούλης και του Κιρκούκ). Στην Παλαιστίνη η Βρετανία ήρθε αντιμέτωπη με την αραβο-εβραϊκή αντιπαράθεση και προσπάθησε ανεπιτυχώς να βρει μια λύση που θα ικανοποιούσε και τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές. Στη Συρία η Γαλλία εφάρμοσε την τακτική του διαίρει και βασιλεύει, ενθαρρύνοντας και αξιοποιώντας τις αποσχιστικές τάσεις των θρησκευτικών και εθνικών μειονοτήτων της χώρας.

Στην Αίγυπτο η βρετανική επιρροή, αρχικά κυρίως οικονομική, εξελίχτηκε φανερά σε πολιτική τις δύο πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Ακόμα όμως και μετά την κατάργηση του καθεστώτος του προτεκτοράτου το 1922 η Βρετανία συνέχισε να έχει τον πρώτο λόγο σε θεμελιώδη για τα συμφέροντά της ζητήματα: στη διώρυγα του Σουέζ (για την ασφάλεια των αυτοκρατορικών της επικοινωνιών), την εθνική άμυνα, την προστασία των ξένων συμφερόντων και των μειονοτήτων και τον έλεγχο του Σουδάν. Μάλιστα με τη συμφωνία του 1936 εξασφάλισε τη στάθμευση στρατιωτικών δυνάμεων στη ζώνη της διώρυγας του Σουέζ.

Στη γειτονική Λιβύη κυρίαρχη δύναμη ήταν από το 1912 η Ιταλία. Τη δεκαετία του 1930 ο Μουσολίνι προώθησε τον έντονο αποικισμό της χώρας με όραμα την αναβίωση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας στη Mare Nostrum. Το όραμα αυτό τον οδήγησε στην εισβολή στην Αβησσυνία το 1935, στην τελευταία και πιο βάρβαρη από τις ευρωπαϊκές μπερλιαριστικές κατακτήσεις. Τα επόμενα χρόνια βοήθησε το Φράνκο να επικρατήσει στον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο, ενώ τον Απρίλιο του 1939, για να σταθεροποιήσει την ιταλική κυριαρχία στην Αδριατική και να ανοίξει το δρόμο προς τα κεντρικά και νότια Βαλκάνια, προσάρτησε το βασίλειο της Αλβανίας.

Η Μεσόγειος μετά το Β' παγκόσμιο πόλεμο

Ο Καποδίστριας πίστευε στην αυτονομία των κρατών και στην πρόοδο των κοινωνιών με την παραχώρηση συνταγματικών ελευθεριών. Επίσης οραματιζόταν τη δημιουργία μιας Ευρώπης των λαών και των πολιτισμών, χωρίς ανισότητες και διακρίσεις. Οι αντιλήψεις του αυτές έχουν σήμερα σε μεγάλο βαθμό δικαιωθεί.

Στη δεκαετία του 1950 αναδύθηκε στην Αίγυπτο ο Νάσερ, μια σύνθετη φυσιογνωμία: πολιτικός και κοινωνικός μεταρρυθμιστής, υπέρμαχος της αραβικής ενότητας και ανεξαρτησίας, ηγέτης του κινήματος των Αδεσμεύτων, εχθρός της αποικιοκρατίας, πολέμιος του κράτους του Ισραήλ. Η πολιτική του προκάλεσε την αντίδραση των Αγγλο-Γάλλων, οι οποίοι σε συνεργασία με το Ισραήλ προσπάθησαν να τον ανατρέψουν. Η στρατιωτική όμως επίθεση που εξαπέλυσαν εναντίον της χώρας του στα τέλη Οκτωβρίου 1956 κατέληξε σε φιάσκο και διακόπηκε μετά από ισχυρές πιέσεις των Αμερικανών και των Σοβιετικών. Η κρίση στο Σουέζ είχε τρεις σημαντικές συνέπειες: κατέδειξε την αδυναμία των Αγγλο-Γάλλων να προασπίσουν τα συμφέροντά τους στη Μέση Ανατολή· ώθησε τις ΗΠΑ να διατυπώσουν το δόγμα Αϊζενχάουερ· και ανέδειξε τον Νάσερ αδιαμφισβήτητο ηγέτη του κινήματος για την αραβική ανεξαρτησία και ενότητα.

Την ίδια περίοδο η Γαλλία αντιμετώπισε σοβαρά προβλήματα με τις αποικίες της στη βόρεια Αφρική. Το 1956 το κίνημα ανεξαρτησίας στο Μαρόκο εξασφάλισε τη δημιουργία κράτους απαλλαγμένου από την ευρωπαϊκή επίβλεψη. Το ίδιο έτος απέκτησε την ανεξαρτησία της η Τυνησία και το κόμμα Ντεστούρ του μετριοπαθούς εθνικιστή Μπουργκίμπα ανήλθε στην εξουσία. Η περίπτωση της Αλγερίας, που είχε συνδεθεί με

τη Γαλλία από τη δεκαετία του 1830, ήταν πολύ πιο περίπλοκη. Η Αλγερία δεν ήταν αποικία της Γαλλίας αλλά διοικητική της περιφέρεια. Το Παρίσι θεωρούσε την Αλγερία απαραίτητη για τη διατήρηση του μεγαλείου και γοήτρου του στο μεταπολεμικό κόσμο και, όταν ξέσπασε η επανάσταση των Αλγερινών εθνικιστών το 1954, την αντιμετώπισε με αποφασιστικότητα και εξαιρετική σκληρότητα. Παρ' όλα αυτά, χρειάστηκαν η συμβιβαστική διάθεση και οι διπλωματικές ικανότητες του προέδρου Ντε Γκολ για να σταματήσουν οι εχθροπραξίες και να παραχωρηθεί και στη χώρα αυτή ανεξαρτησία τον Ιούλιο του 1962. Στο εξής η γαλλική ισχύς θα αποκτούσε νέο περιεχόμενο βασιζόμενη όχι στη δύναμη των όπλων και την αποικιοκρατία, αλλά στη θεμελίωση της ευρωπαϊκής συνεργασίας και ενότητας. Αντίθετα η Αλγερία εισήλθε σε μια μακροχρόνια περίοδο πολιτικού αυταρχισμού με τους ηγέτες της επανάστασης να αποδίδουν τα μεγάλα οικονομικά προβλήματα στη γαλλική κληρονομιά. Τη δεκαετία του 1990 ένας σφοδρός εμφύλιος πόλεμος ξέσπασε στη χώρα ανάμεσα στο διεφθαρμένο στρατιωτικό κατεστημένο και τους ισλαμιστές, που ζητούσαν κοινωνικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις.

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου επέφερε σημαντικές αλλαγές και στο χώρο της Μεσογείου. Η δημοκρατία αποκαταστάθηκε στις πρώην κομμουνιστικές χώρες των Βαλκανίων και όλα σχεδόν τα κράτη του ευρωπαϊκού νότου είναι πλέον μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στις αραβικές ακτές της Μεσογείου οι κοινωνίες βρίσκονται σε αναβρασμό και σ' ένα στάδιο μετάβασης προς πιο ανοιχτές μορφές πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης. Τα μεσογειακά κράτη έχουν αναπτύξει, ιδιαίτερα μετά τη ευρωμεσογειακή υπουργική διάσκεψη της Βαρκελώνης το 1995, ένα πολυμερές πλαίσιο συνεργασίας και διαλόγου στους τομείς της οικονομίας, της ασφάλειας και του πολιτισμού. Ακόμα πιο σημαντικό, η Μεσόγειος ως θαλάσσια λεκάνη έχει τεράστια οικονομική σημασία, αφού αποτελεί κέντρο του θερινού μαζικού τουρισμού και δίαυλο για τη μεταφορά ενεργειακών προϊόντων από τη Μέση Ανατολή προς τη Δύση. Η στενή σύνδεσή της με τον έξω κόσμο, η «παγκοσμιοποίησή της», που ξεκίνησε με δειλά βήματα από το 16^ο αιώνα, είναι σήμερα αδιαμφισβήτητο γεγονός.